

Bilim-Felsefe Karşıtlığı Çerçevesinde Özgür İrade Deneyleri

İbrahim Çelik | İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın başını kapsayan döneme kadar özgür irade tartışmaları tamamen felsefi bir zeminde yapılmaktaydı. Ancak teknolojinin ve özellikle nörobilimin gelişmesiyle bu tartışmalar farklı bir zeminde daha tartışılır hale gelmiştir. Beyin üzerine yapılan araştırmaların artması, daha önce felsefi argümanlarla tartışılan birçok meselenin artık bilimsel olarak da tartışılmasına yol açmıştır. Örneğin, zihin-beden ilişkisi üzerinden ilerleyen bilinç çalışmalarının, zihinsel temsil ve algı gibi konuların, bilimsel bir yönetime dayanan psikoloji ve nörobilim gibi alanlarda sıklıkla çalışıldığı gözlenir. Aynı şekilde, özgür irade meselesi için de bu durumun artık geçerli olduğu ifade edilebilir.

Özgür irade problemi, felsefenin ve pratik hayatın birçok meselesiyle derinden irtibatlı olduğu için bu konuya dair üretilecek her fikir, farklı düşünce sahalarını da etkileyecektir. Örneğin, insanın özgür olduğu düşünülduğünde buna uygun bir siyaset teorisi de kurulabilir. Ancak özgür irade problemi felsefe tarihinde çokça tartışılmasına rağmen, bu problem hakkında bir ilerleme kaydedildiği, savunulan bir görüş değildir (Searle 2020, s.78). Bu sebeple özgür irade probleminin düşünce tarihinin en zor problemlerinden biri olduğu söylenebilir. Genellikle bu gibi problemlerde ilerleme kaydedilememesinin sebebi iki kutup arasında bir seçim yapamamaktır. Özgür irade meselesinde bir taraftan doğal fenomenlerin belirlenimci açıklamalara sahip olduğunu düşünürken -yani her olay ve olgunun belirli nedensel sebepleri ve zorunlu sonuçları olduğuna inanırken- diğer taraftansa bir özgürlük deneyimine sahip olduğumuzu düşünürüz. Ancak özgürlük deneyimine sahip olma duygusu doğal fenomenler karşısında belirlenimci açıklamalar getirmeyi imkânsız kılmaktadır (Searle 2020, s.78). Peki nasıl olur da hem özgür olduğumuza inanır hem de doğada zorunlu nedenselliğin olduğunu varsayabiliriz?

Söz konusu özgür irade olduğunda karşılaştığımız bir diğer problem ise, bilim devriminden günümüze kadar geçen sürede bilimin yükselen itibarı ve buna bağlı olarak günümüzde bilimsel olmayan hiçbir çalışmanın neredeyse geçerli ve faydalı olarak görülmemesidir. Bilimin bu ilerlemesinden dolayı felsefenin konumu bir noktada sorgulanır hale gelmiştir. Dahası, bu durum bir bilim-felsefe çatışması ortaya çıkarmıştır. Yukarıda da değinildiği gibi, artık felsefi meseleler olarak görülen birçok mesele aynı zamanda bilimin de konusu haline gelmiştir. Özgür irade problemi de bu durumun görüldüğü örneklerden biridir. Bu sebeple bu çalışmada, özgür irade

üzerine yapılmış bilimsel araştırmalar üzerinden bilim ve felsefe çatışması tartışılacaktır. Ele alınacak deneylerden bir tanesi 1983 yılında dizayn edilen Benjamin Libet deneyidir. İkincisi ise 2008 ve 2011 yıllarında John Dylan Haynes ve arkadaşları tarafından tasarlanan deneylerdir. Bu doğrultuda, birinci bölümde Benjamin Libet'in deneyi incelenirken ikinci bölümde John Dylan Haynes ve arkadaşları tarafından oluşturulmuş deneyler incelenecektir. Üçüncü bölümde ise, bu deneylerin sonuçlarına özgür irade problemi çerçevesinde getirilen eleştiriler ele alınacaktır. Son olarak, özgür irade deneyleri üzerinden bilim ve felsefe çatışması tartışılacaktır.

1. Benjamin Libet

Benjamin Libet, 1983 yılında oluşturduğu deneyi ile felsefi bir zeminde tartışılan özgür irade problemini farklı bir zeminde daha tartışmayı mümkün kılmıştır. Ancak, deney felsefe ve bilim çevreleri tarafından sert şekilde eleştiriye tabi tutulmuştur. Fakat yine de bu eleştiriler Libet'in özgür irade problemine farklı bir yön getirdiğini yadsıyamaz. Deneyin sonucunda ortaya şaşırtıcı bir sonuç çıkmıştır. Bu sonuçların bir yorumuna göre insan eylemlerinin özgür iradenin sonucu olarak ortaya çıkmadığı iddia edilmiştir. Diğer bir deyişle bu deney, insanın her şeye özgürce karar veren bir özgür iradeye sahip olmadığını söyler. Libet'in yorumuna göre, özgür irade istemli bir fiil başlatamaz, fakat ortaya çıkan fiili istemli şekilde kontrol edebilir.

1.1. Libet Deneyi

Libet, kurduğu basit bir düzenekle katılımcıları deneye kabul etmiştir. Katılımcılardan istenen tek şey istedikleri bir anda parmaklarını ya da bileklerini oynatmalarıdır. Objektif bir veri elde edebilmek için katılımcıların parmaklarına EMG (elektromiyografi) cihazı takılmıştır. Bu cihaz katılımcının parmağının hareketlerini ölçmek için kullanılmıştır. Deneyin parçası olan diğer bir cihaz ise saat benzeri bir kadrandır. Katılımcının karşısına konulan bu kadran üzerinde hızlı bir şekilde hareket eden bir siyah nokta bulunmaktadır. Bu siyah nokta bir tam devrini 2560 milisaniyede tamamlamaktadır. Katılımcılardan istenen, siyah noktayı önlerindeki düğmeye basarak sabitlemeleridir. Ayrıca düğmeye basmaya karar verdikleri anda siyah noktanın nerede olduğunu beyan etmeleri de istenmiştir. Bu beyan aslında katılımcıların bir harekete karar verme anı olarak alınmaktadır. Deneyin üçüncü parçası ve cihazı EEG'dir (elektroensefalogram). Bu cihaz katılımcının kafasına takılır ve beyindeki elektriksel aktivite değişimini kaydeder. Katılımcı düğmeye basmaya karar verdiği an beyinde elektriksel bir değişim meydana gelir (Libet 2002, s.557).

Deney başladığında ilk farkedilen şey, katılımcının düğmeye basmaya karar vermesiyle eylemi gerçekteştirmesi arasında 200 milisaniyelik bir fark olduğudur.

Ancak bu zaten öngörülen bir durumdur. Daha ilginç olan kısım şudur: Katılımcı düğmeye basma kararı vermeden 350 milisaniye önce beyinde bir elektriksel değişim meydana geldiği görülmüştür ve katılımcı bunun farkında değildir. Bu aktivite beynin tamamlayıcı motor alanında (supplementary motor area) görülmüştür (Soon 2008, s. 543). Beynin bu bölgesinde önceden ortaya çıkan değişim olgusuna “hazır olma potansiyeli” (readiness potential) denmiştir. Deneyin tartışmalı noktası da burasıdır. Deneyden çıkarılan temel sonuca göre, bir eyleme karar verilmesinden 350 milisaniye önce o eylem için karar beyinde halihazırda alınmış olmaktadır. Diğer bir deyişle, bilinçli bir eylemi gerçekleştirmek için beyin önce bilinçsiz bir karar alıyor ve bu kararın bilince aktarılması yaklaşık 350 milisaniye sürüyor. Daha sonra da bu kararı bilinçli olarak yaklaşık 200 milisaniyelik bir zaman diliminde gerçekleştiriyor.

1.2. Libet Deneyinin Sonuçları ve Özgür İrade

Libet’in deneyden çıkardığı sonuç şudur: Özgürce verildiği düşünülen bilinçli bir karar daha önce beyinde gerçekleşen bilinçsiz bir karar tarafından belirlenmiş olmaktadır. Bu sebeple birey bilinçli ve istemli bir fiil başlatmamış olur. Ortaya çıkan eylemin asıl başlatıcısı beyinde daha önce ortaya çıkan bilinçsiz aktivitedir. Böyle bir sonuç ilk bakışta bizi özgür iradenin reddine götürebilir. Bunun sebebi ise, bilinçli verildiğini sandığımız bir kararın daha önceden belirlenmiş olduğunu farketmemizdir. Öte yandan, deneyin sonucu özellikle hukuki bağlamda sorumluluğun açıklanmasını bir çıkmaza soktuğu için tepki almıştır. Fakat Libet’in kendisi de bu tehlikelerin farkındadır. Bu sebeple özgür iradeyi tamamen iptal etmek istememiştir. Sadece ona farklı bir görev vererek hayatta tutmuştur. Ona göre, her ne kadar özgür iradenin bilinçli bir eylem başlatmadığı sonucuna ulaşırsak da, ortaya çıkan beyinsel aktivasyonu kontrol etmek bilinçli bir süreçtir. Başka bir ifadeyle, eylemi başlatmak özgür iradenin bir sonucu olmayabilir, ancak onu kontrol etmek bilinçli bir karar gerektirir. Özgür iradenin temel görevi bu bilinçsiz şekilde başlayan eylemleri kabul etmek ya da veto etmektir. Bu sebeple, böyle bir anlayış hukuki manada bir sorumluluk problemi ortaya çıkarmayacaktır.

2. John Dylan Haynes ve Arkadaşları

Benjamin Libet’in çalışması hem bilim dünyasında hem de felsefe dünyasında büyük bir yankı uyandırmıştır. Çalışmaya her ne kadar sert eleştiriler gelse de bazı kişiler tarafından benimsenmiş ve tekrar edilmiştir. Tekrar edilen bu çalışmaların en meşhur olanlarından bir tanesi John Dylan Haynes ve arkadaşları tarafından 2008 yılında yapılmıştır. Daha sonra Haynes ve arkadaşları bu deneyi biraz daha farklılaştırarak 2011 yılında tekrar etmişlerdir ve 2008 yılındaki çalışmayla benzer sonuçlar elde

etmişlerdir. Bu çalışmaları, Libet'in çalışmasından ayıran temel fark ise yine aynı düzeneğin biraz daha karmaşık bir düzeyde sunulması ve modern tekniklerin kullanılmasıdır. Daha önce EEG cihazı ile beyindeki elektriksel değişimler ölçülürken, bu deneyde daha modern ve daha iyi bir görüntü elde edilebilen fonksiyonel manyetik rezonans (fMRI) cihazı kullanılmıştır. Libet'in deneyinde eleştirilen noktalardan biri EEG cihazının sınırlı bir alanda aktivasyon ölçümü yapabilme kapasitesiydi. Haynes bu eleştiriden fMRI kullanarak sıyrılmaya çalışmıştır. Ancak yine de tam olarak bu tür bir eleştiriden kaçamamıştır.

2.1. John Dylan Haynes Deneyi

2008 yılında gerçekleştirilen deneyde, katılımcılar bir ekranın önüne oturtulmuştur. Aynı zamanda katılımcıların önüne iki tane buton konulmuştur. Katılımcılardan, bu butonlardan bir tanesinin üzerine sağ işaret parmağını, diğerine ise sol işaret parmağını koyması istenmiştir. Katılımcılardan asıl istenen ise istedikleri herhangi bir anda herhangi bir butona basmalarındır. Bu esnada önünde oturdukları ekrandan bazı harfler 500 ms aralıklarla katılımcılara gösterilmiştir. Katılımcılardan istenilen bir diğer şey ise bilinçli bir şekilde hangi butona basacaklarını karar verdikleri an ekranda bulunan harfi akıllarında tutmalarındır. Bütün bu süreçler esnasında katılımcıların beyin aktiviteleri fMRI cihazı ile gözlemlenmiştir.

Haynes ve arkadaşlarının bu çalışmadaki temel amacı karar verme süreçlerinde etkin olan beyin alanlarını daha net bir şekilde tespit etmektir. Ayrıca, Haynes beyindeki aktiviteleri beynin kendisine ait bir tür kod olarak görmektedir (Haynes 2013). Bu sebeple fMRI ile yakaladığı aktivitelerin şifresini çözmek istemektedir. Eğer bu şifre çözme süreci başarılı olursa herhangi bir beyin aktivite filmine bakılıp kişinin ne tür bir karar aldığı anlaşılabilir. Ancak beynin aktivitelerinin şifresini çözme meselesi şuan için çok basit bir düzeyde yapılabilmektedir. Bu sebeple, şimdilik, bu teknikle Haynes ve arkadaşları beynin hangi alanlarının karar verme sürecinde etkin olarak rol aldığını gözlemlemeye çalışmışlardır. İlk olarak katılımcının verdiği kararın ve eyleminin sonucunun kodlandığı alanı tespit etmişlerdir: Birincil motor korteks (primary motor area) ve tamamlayıcı motor korteks (supplementary motor area). Çalışmanın bir diğer amacı ise herhangi bir beyin bölgesinin katılımcının kararını önceden kodlayıp kodlamadığını göstermektir. Sonuç olarak katılımcının sağ veya sol butonu seçme kararının, bilinçli bir şekilde karar vermeden önce beyinde iki alanda kodlandığına ulaşılmıştır. İlk alan "frontopolar korteks" olarak adlandırılır. Bilinçli bir şekilde karar verilmesinden 7 saniye önce bu alanda aktivasyon gerçekleşmiştir. İkinci beyin alanı ise parietal lobun bir parçası olan "precuneus" alanıdır.

2.2. Haynes Deneyi ve Özgür İrade

Çalışmanın sonuçları ise şöyle özetlenebilir: Beynin belli motor alanlarında bilinçli bir karar verebilmek için hazırlıklar olmaktadır. Beynin özellikle frontopolar korteks ve parietal korteksinde motor hareketi gerektiren bir karar alınmadan ortalama 7 saniye önce belli değişimler gerçekleşmektedir. Bu değişimler fMRI cihazı kullanılarak gösterilmiştir. Buradan da şu sonuç çıkarılabilir; özellikle frontopolar cortex, verilecek bir kararın bilinç seviyesine ulaşmadan önce onu kodlayan beyin bölgesidir (Bode 2011). Özetle, Haynes deneyinin sonuçları Libet deneyinin sonuçlarıyla benzer çıkmıştır.

Bu deneyin özgür iradenin mahiyeti hakkında bize neler söylediği dikkatlice incelenmelidir. Sadece bu deneyden yola çıkarak kesin bir sonuca ulaşmak mümkün değildir. Özellikle ufak sayıda birkaç deneyin 2.500 yıldır tartışılan özgür irade problemine bir çözüm getireceğini düşünmek makul bir inanç olmayacaktır. Ancak en azından, Haynes'e göre, özgür iradenin yapısı hakkında yeniden düşünmemiz gerekmektedir. Bu çalışmalar bu yeniden düşünmeyi destekleyecek olan başlangıç noktaları olabilirler. Ayrıca, Haynes'e göre, özgür irade problemi tarih boyunca felsefi, teolojik ve kriminolojik birçok spekülasyona uğramıştır. Yapılması gereken ise salt bilimsel verilerle desteklenen ve en az 20 yıl yürütülmesi gereken çalışmalardır. Bu sürenin sonunda ise filozoflar, teologlar ve kriminologlar laboratuvara çağırılacak ve deneylerin sonuçları onlara gösterilecektir. Ona göre özgür irade meselesi böyle bir yöntemle çözüme kavuşturulabilir (Haynes 2013).

3. Deneylere Yöneltilen Eleştiriler

Bilimsel yöntemlerle yapılan bu deneylerin sonuçlarının özgür iradenin mahiyeti hakkında tam olarak neler söylediği bir tartışma konusudur. İlk bakışta, bu çalışmalar bize özgür iradeyi yadsıyıp deterministik bir dünya algısı sunuyor gibi gözükse de, bu deneylere hem bilim camiasından hem de felsefe camiasından farklı eleştiriler getirilmiştir. Getirilen bu eleştiriler iki başlık altında toplanabilir. Bunlardan birincisi, deneylerin bilimselliğine yöneltilir ve kullanılan deneysel yöntemlerin zayıflıklarına vurgu yapar. İkincisi ise, deneylerin sonuçlarının özgür iradenin mahiyetiyle ilişkisine yapılan eleştirilerdir. Diğer bir ifadeyle, ortaya çıkan bu sonuçlar nasıl olur da özgür iradenin özüne dair bize bir şeyler söyleyebilir?

Öncelikle Libet'in çalışması teknik anlamda birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Kullandığı tekniklerin ve araçların deneyin geçerliliği için yeterli olmadığı iddia edilmiştir. Örneğin, kullandığı saat benzeri kadranın katılımcı için dikkat dağıtıcı olması deneyin geçerli sayılması açısından büyük bir sorundur. Diğer taraftan, bilinçli karar alma anının tespiti için bireyin beyanının kullanılması, deneye getirilen en

önemli eleştiri sayılabilir, çünkü bireyin beyanı çok öznel bir durumdur ve kontrol edilebilecek bir olgu değildir. Haynes ise her ne kadar bu teknik kısımları geliştirip daha modern yollarla bir deney dizayn etse de benzer eleştirilerden tam manasıyla kaçamamıştır. Haynes, çalışmasında karar verme anından önce beyinde oluşan değişimle katılımcının hangi butona basacağını %60 oranında tahmin edebildiğini iddia etmişti. Bu oran her ne kadar fazla gibi görünse de, birçok uzman tarafından yeterli görülmemiştir. Örneğin, felsefe ve nörobilim uzmanı olan Adina Roskies'e göre bu oran beynin bilinçsiz bir şekilde karar aldığına dair yeterli bir delil sunmaz. Sadece karar verme anından önce bir takım fiziksel değişimlerin olduğunu gösterir (Smith 2011, s.24). Anlaşılabileceği üzere, söz konusu deneyler yöntemsel olarak yeterli olmadıkları için özgür irade hakkında bize yeterli miktarda bilgi sunamazlar.

Deneylere getirilebilecek bir diğer eleştiri ise özgür irade kavramının tanımıyla ilgilidir. Buna göre, deneyleri yapan kişiler özgür irade kavramını yanlış anlamışlardır. Bu yanlış anlamamanın sonucu olarak deneylerin sonucunda özgür irade yokmuş gibi bir mana ortaya çıkmıştır. Çıkarım yapmak gerekirse Libet ve Haynes'in perspektifinde bir eylemi özgür kılan öğeler şunlardır: "eylemi yapmaya karar vermek, eylemi gerçekleştirmek için 'irade gücü kullanmak' gibi bir zihinsel eylemin ortaya çıkması ya da içebakış (introspection) yöntemiyle bu zihinsel eylemin farkında olmak" (Sarıhan 2020, s.78). Bu üç öğeden herhangi birini içeren bir olgu özgür iradeyi de içerir. Ancak özgür irade farklı şekillerde de tanımlanabilir. Örneğin, yukarıdaki tanıma eleştiri olarak şöyle bir tanım verilebilir: Özgür irade eğer kişi kendi istek, düşünce ve amaçlarına uygun olarak hareket ederse ortaya çıkar. Dolayısıyla, bir eylem baskı altında yapılmadığı¹ ya da öznenin düşünce ve istekleriyle bir bütün olarak uyduğu sürece özgür bir eylemdir (Sarıhan 2020, s.78). Görüldüğü gibi bu iki tanım arasında ciddi farklar vardır. Esas alınan tanıma göre deneylerin sonuçları farklılık gösterecektir. Bu sebeple, deneylerden yola çıkıp birtakım sonuçlara ulaşmadan önce özgür iradenin tanımı hakkında bir uzlaşmaya varılmalıdır.

Deneylere getirilen başka bir eleştiri ise bu deneylerin sonuçlarının farklı bir perspektiften de yorumlanabileceğidir. Örneğin evrimsel bir perspektiften yorumlandığında özgür iradenin reddi söz konusu olamaz. Bu yoruma göre, bilinçli bir karar verme anından önce beyinde ortaya çıkan aktiviteler beynin evrimsel gelişiminin bir sonucudur. İnsan beyni evrimsel gelişim sürecinde karşılaşacağı her türlü olay için hızlı karar alma mekanizmaları geliştirmiştir. Bu sebeple karar almadan

¹ Oluşturulan deneylerin ne kadar özgür bir ortam oluşturduğu ya da katılımcılar üzerinde bir baskı oluşturup oluşturmadığı deneylere getirilebilecek eleştirilerdir. Ancak, Haynes çalışmasında ısrarla katılımcıların rahatlatıldığını ve özgür bir şekilde karar aldıklarını vurgulamıştır (Bode 2011, s.543). Diğer bir ifadeyle, laboratuvarında özgür bir ortam sağladıklarını iddia etmiştir.

önce çıkan elektriksel aktivite beynin hızlı karar almasına yönelik bir hazırlanmadır. Bu hızlı karar alma mekanizması, özgür iradeyi devre dışı bırakacak bir olgu sayılamaz (Can ve Kılınç 2019, s. 392).

Bir başka yorum ise ruh-beden ikiliğini savunan kişiler tarafından ortaya atılabilir. Bu eleştiriye göre, bilinçli bir karar almadan önce ortaya çıkan aktiviteler ruhun tasarrufundadır. Bu sebeple bu aktiviteler bilinçsiz bir yapıdadır. Diğer taraftan, bu görüşe göre, bilinçli karar alma anı ise beden tasarrufundadır. Sonuç olarak, her ne kadar bilinçsiz bir şekilde karar alma anından önce bir aktivite varsa da, bu bizi belirlenimci bir yoruma götüremez. Bu açıklama her ne kadar kendi içinde tutarlı olsa da, yukarıda bahsedilen deneyler ruh-beden ikiliğini halihazırda reddederler. Bu sebeple bu eleştiri çok kabul gören bir eleştiri değildir (Can ve Kılınç 2019, s. 393).

4. Felsefe ve Bilim Çatışması

O halde bu şekildeki bilimsel çalışmalar nasıl yorumlanmalıdır? Bilim devriminden itibaren teknik bilgimizin artmasından ve bunun pratik bir karşılığı da olmasından dolayı, bilimin itibarı günümüzde bir hayli artmıştır. Bilim o kadar güçlü bir konuma gelmiştir ki neredeyse felsefeye herhangi bir yer bırakmamıştır. Hatta felsefe alanında yapılanların gereksiz ve anlamsız çalışmalar olduğunu iddia eden düşünceler de vardır. Bundan dolayı ortada bir bilim-felsefe çatışması varmış gibi gözükmektedir. Felsefenin bu şekilde geriye atılmasından dolayı da mühim bir soru gün yüzüne çıkmaktadır: Felsefe böyle bir bilim karşısında kendisine nasıl bir konum belirlemelidir? Acaba tamamen felsefeyi göz ardı edip bilime mi yönelmeliyiz? Yoksa bir şekilde felsefeyi de kullanmalı mıyız?

Bizim kanaatimize göre, felsefi bir arka plana dayanmadan yapılan bütün bilimsel faaliyetlerin temeli bir noktada zayıftır. Temelsiz yapılan bilimsel faaliyetler nihai olarak geçerli olmayan sonuçlar doğuracaktır. Bu noktada felsefenin temel görevi ise bilimin üzerinde konuşacağı zemini inşa etmektir. Bu zemin inşası faaliyeti çeşitli şekillerde olabilir. Örneğin, tanım yapmak bu faaliyet çeşitlerinden bir tanesidir. Herhangi bir kavramın tanımı hakkında bir açıklık elde etmeden yapılan deneyler tamamıyla yanıltıcı olacaktır. Yukarıdaki özgür irade problemi buna bir örnektir. Her ne kadar modern metodlarla ve teknolojilerle dizayn edilse de özgür irade deneyleri bu haliyle eksiktir. Yaptığımız bilimsel deneylerin sonuçları güvenilir dahi olsalar, yine de özgür iradenin ne demek olduğunu açıklamadan deney sonuçlarını özgür irade perspektifinden yorumlayamayız. Dolayısıyla, özgür irade hakkında felsefi kavramsal bir arka plan oluşturmadan yapılan çalışmaların özgür iradenin mahiyeti hakkında bir bilgi sunması mümkün değildir. Öte yandan, bilimsel faaliyetin dışarıda

kaldığı saf felsefi bir etkinlik de sorularımıza tam manasıyla cevap veremeyecektir. Deneysel verilerle desteklenemeyen felsefi argümanlar, bu dönemde sadece spekülasyon olarak görülecektir.

Bunlarla beraber şu da ifade edilmelidir ki yıllardır karşıtlık içinde tahayyül edilen bu iki alan aslında birbirinden tamamen farklı alanlar değildir. Felsefe ve bilim ayrılmaz iki parçadır. Adeta bir paranın iki yüzü gibidirler. Bunun en temel sebebi ise bu iki alanın birbirlerini besleyen alanlar olmasıdır. Bilimsel bir faaliyet ancak birtakım kavramların açık ve seçik olarak ortaya konulmasından sonra başlayabilir. Kavramlara bu açıklık ancak felsefi bir analiz sayesinde verilebilir. Öte yandan, felsefi faaliyet de muhakkak bilimsel verilerden faydalanmak zorundadır. Aksi takdirde salt felsefi bir etkinlik de eksik olacaktır. Dolayısıyla, kanaatimizce artık yapılması gereken, sadece felsefi veya sadece bilimsel çalışmalar değil, felsefi kavramsal bir zemin üzerinde yapılacak olan bilimsel faaliyetlerdir. Bu iki alan bir problem üzerinde eşzamanlı ve birlikte çalışmalıdır. Örneğin, Adina Roskies'e göre, özgür irade meselesinde bilimsel çalışmalar filozofların özgür iradeden ne anladığını daha berrak bir hale getirebilir. Aynı zamanda, bilim sayesinde, bilinçli karar vermenin ne demek olduğunu ve bunun arkasında ne gibi fizyolojik süreçlerin yattığını da anlayabiliriz (Smith 2011, s.25). Bu sayede felsefi manada daha berrak çıkarımlar yapabiliriz.

Hem bilimsel hem de felsefi bir metod oluşturmak için daha yolun başındayız. Sadece birkaç deneyden yola çıkarak, özgür irade meselesinde, ne determinizmi kanıtlayabiliriz ne de özgür iradeyi savunabiliriz. Ancak son zamanlarda disiplinlerarası çalışmaların artması da umut vericidir. Örneğin, 2011 yılında "Big Questions in Free Will" isminde John Templeton kuruluşu sponsorluğunda 4.4\$ milyon değerinde 4 yıllık bir proje başlatılmıştır. Bu projede bilim insanları, filozoflar ve teologlarlar özgür irade meselesi üzerinde çalışmalarını beraberce yürütmüşlerdir. Bunun gibi birçok proje ismi sayılabilir. Önümüzdeki dönemlerde böyle disiplinlerarası çalışmaların daha da artacağı çok açıktır.

Sonuç

Her şey göz önüne alındığında açıkça görülmektedir ki Benjamin Libet'in özgür iradenin mahiyeti üzerine tasarladığı deney hem bilim dünyası hem de felsefe camiası açısından önemli bir tartışma başlatmıştır. Her ne kadar deneyin teknik kısımlarına ve çıkarılan sonuçlara ciddi eleştiriler getirilse de bu deney, önemli bir problem olan özgür irade meselesini bilimsel bir zemine taşımayı başarmıştır. Libet'in deneyinin arkasından birçok bilim insanı onun deneyini geliştirerek yeniden kurgulamışlardır. Bunlar arasında John Dylan Haynes ve arkadaşlarının yaptığı deney önemli bir yerde

durmaktadır. Haynes ve arkadaşları, önceki deneyin teknik kısımlarına getirilen eleştirilerden daha modern teknikler kullanarak kaçmaya çalışmışlardır. Daha modern teknikler kullanılarak yeniden dizayn edilen bu deneyin sonuçları önceki deneyin sonuçlarını destekler nitelikte, hatta ondan daha şaşırtıcı, çıkmıştır. Fakat yine de özgür iradenin mahiyeti konusunda önceki deneye getirilen eleştirilerden Haynes ve arkadaşları da kaçamamışlardır. Bazı filozoflar Libet ve Haynes'in özgür irade kavramını yanlış anladıklarını iddia ederken, bir başka grup da deneylerin özgür iradenin var olmadığı sonucuna yönelik yeterli ve ikna edici argümanlar sunamadıklarını düşünmektedirler.

Sonuç olarak, özgür iradenin bilimsel yollarla araştırılması ve tartışılması hala canlılığını koruyan bir meseledir. Ancak sadece bilimsel faaliyetle bu probleme cevap verilemeyeceği de açıktır. Felsefenin bu problemlerin dışında tutulması kabul edilemez bir durumdur. Yapılması gereken, bu problem çerçevesinde bu sorunla ilgili olan bütün alanların koordineli bir şekilde çalışılmasıdır. Biz, özgür irade meselesinde ancak bilim insanlarının ve filozofların beraber çalışmasıyla ilerleme katedebileceğimizi düşünmekteyiz. Halihazırda bu yöntemle çalışmalar yapan birtakım yeni oluşumlar bulunmaktadır. Bu oluşumların önümüzdeki yıllarda yapacakları yeni projelerin bu tartışmaları daha ileriye götürüp daha sofistike bir noktada tartışma zemini imkânı sunacaklarını öngörmekteyiz.

Referanslar

- Bode S, He AH, Soon CS, Trampel R, Turner R, Haynes, John-Dylan et al. (2011) Tracking the Unconscious Generation of Free Decisions Using Ultra-High Field fMRI. PLoS ONE 6(6): e21612. doi:10.1371/journal.pone.0021612
- Can Seyithan, ve Kılınc Sabahattin. «Nöroteolojik Açından Kesb Nazariyesi (Benjamin Libet Deneyi Çerçevesinde).» *Kader*, 2019.
- Haynes, John Dylan. Do We Have a Free Will? Prod. Zurich Minds. Zurich, 31 Aralık 2013. <https://www.youtube.com/watch?v=CT43MogXAjI>
- Libet, Benjamin. «Do we have a free will?» *The Oxford Handbook of Free Will* içinde, Düzenleyen: Robert Kane, 551-565. New York: Oxford University Press, 2002.
- Libet, Benjamin, GLEASON, Curtis A., WRIGHT, Elwood W., PEARL, Denis K. «Time of Conscious Intention to Act in Relation to Onset of Cerebral Activity (Readiness Potential): The Unconscious Initiation of A Freely Voluntary Act, Brain, Volume 106, Eylül 1983, S. 623-642. <https://doi.org/10.1093/brain/106.3.623>
- O'Connor, Timothy and Franklin, Christopher, "Free Will", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.), forthcoming URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/freewill/>>.

- Sarihan, Işık. «Deneysel Bulgular Felsefenin Durdurmasını Derman Olmuyor.» Düzenleyen: Kaan Özkan. *Phainomena*, no. 1 (2020).
- Searle, John R. «Nörobilimde Bir Sorun Olarak Özgür İrade.» *Metazihin* 3, no. 1 (2020): 77-97.
- Smith, Kerri. «Neuroscience vs philosophy: Taking aim at free will.» *Nature*, Ağustos 2011: 23-25.
- Soon, Chun Sion, Brass, Marcel, Heinze, Hans-Joche, Haynes, John-Dylan. «Unconscious Determinants of Free Decisions in the Human Brain.» *Nature Neuroscience*, Mayıs 2008: 543-545.